

ԳՐԱԲԱՐԻ «ՅՈՐԵԼԵԱՆ ՓՈՂ», «ԱՒԱԳԱՓՈՂ» ԵՒ «ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՓՈՂ» ՆՈՒԱԳԱՐԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

ՀԱԻԷՆ ԿՆԵԱԶԵԱՆ
zavenkniasian@yahoo.com.ar

ՄՈՒՏՔ

Հայկական բարդ երաժշտական գործիքադարանը կազմում է բազմաթիւ ենթախումբերէ, որոնք իրենց կարգին զանազան ենթաշերտերէ բաղկացած են: Այս ենթախումբերէն մին հայ հին մատենագրութեան մէջ յիշատակուած նուագարաններու անուններով կազմուած է: Հիմնուելով լոկ անուններուն վրայ, այդ նուագարաններուն մասին ստուգաբանութիւններ եւ ենթադրութիւններ գոյացած են, որոնք զարմանալիօրէն իբրեւ ճշմարտութիւն ընդունուած եւ նուիրագործուած ըլլալով, մինչեւ օրս շրջանառութեան մէջ կը գտնուին թէ՛ գիտական աշխատութիւններու եւ թէ՛ գիտահանրամատչելի կամ այլաբնոյթ գրութիւններու մէջ:

Այս աշխատութեան մէջ պիտի անդրադառնանք «յօրելեան փող», «աւագափող» եւ «ազդարարութեան փող» նուագարաններուն վերագրուող հայկական բնոյթին:

Վերոյիշեալ երեք երաժշտական գործիքներուն աղբիւրը Աստուածաշունչն է: Ուստի, հայերէն եզրերը բաղդատեցինք եբրայերէն բնօրինակներուն հետ, տեսնելու համար թէ ի՞նչ նուագարաններու մասին կը խօսուի: Թէեւ ճիշտ է, որ հայերէն Աստուածաշունչը եբրայերէնէ թարգմանուած չէ, սակայն ասիկա կարեւոր չէ մեր նիւթին պարզաբանման համար, որովհետեւ սկզբնական նուագարանները բացայայտելէ ետք հիմնական էր որոշել անոնց օգտագործման միջավայրը:

Իբրեւ մեր աշխատանքին արդիւնք, ձեռնարկեցինք շատ պարզ կերպով ներկայացնելու, որ.-

- երեք նուագարանները կը յիշուին Հին Կտակարանին մէջ.
- երեքն ալ կը գործածուէին հին հրէական կրօնածիսական արարողութիւններու ընթացքին.
- թէեւ երեք գործիքներուն անունները թարգմանուած են հայաշունչ ձեւերով, սակայն բոլորովին կապ ունեցած չեն հայկական կեանքի հետ, այլ մնացած են իբրեւ գրքային յիշատակուած:

Այսպիսով, հայ հին մատենագրութեան մէջ յիշուած նուագարաններու անուններով կազմուած ենթախումբին մէջ կը յառաջանայ «թարգմանական եզրեր»ու ենթաշերտը:

ՅՈՐԵԼԵԱՆ ՓՈՂ

Հայ մատենագրության մէջ կը յիշատակուի «յորելեան փող»ը, որ երաժշտագէտներու մեծ մասին կողմէ դասուած է հայկական հնագոյն երաժշտական գործիքներու շարքին:

Օրինակ, երաժշտագէտ Արամ Քոչարեան գրած է.-

Եղջերափողերի մի տեսակը հին Հայաստանում կոչուել է յորելեան փող եւ համարուել է սրբազան երաժշտական գործիքներից:

Եբրայերէն yobel ըստ Աճառեանի նշանակում է խոյ:

Յորելեանը, ըստ Հին Կտակարանի, հրէական գլխաւոր այն տօներից էր, որը կատարում էր իւրաքանչիւր յիսուն տարուայ եօթ տարիներին եւ այդ եօթ տարիներից ամէն մի առանձին տարուայ ինն օրը համարում էին ուրախութեան ու ճանապարհորդութեան օրեր: Այս տօնական օրերին հրեաներից ոչ ոք իրատմբ չունէր աշխատելու: Բոլորն իրենց գլխին կրում էին պսակ եւ սնում այն բարիքներով, ինչ տալիս էր նրանց բնութիւնը:

Տասներորդ օրը համարում էր մեծ քաւութեան օր: Այդ օրը հրեայ ժողովը հրամայում էր հնչեցնել յորելեան փողեր: Պէտք է ենթադրել, որ այդ փողերը արձակելիս են եղել ահակու ձայներ:

Ըստ մեր պատմագիրների, յորելեան փողերը Հայաստանում գործադրուել են զոհաբերութիւնների ժամանակ: Այս փողը Հայաստանում կոչուել է նաեւ նոփրափող: Կրօնական արտակարգ տօների ժամանակ հեթանոս հայերը հանդէտ ճոխացնում էին քրմերից կազմուած եօթ փողահարներով, որոնք հնչեցնում էին յորելեան փողեր¹:

Ի սկզբանէ, Քոչարեանի պէս շատեր կրկնած են մօտաւորապէս նոյնը՝ առանց խորանալու թէ՝ «Յորելեան»ը, հրէական թողութեան տարին էր, որ յիսուն տարին մէկ անգամ կը տօնուէր, իսկ յորելեան փողը վերոյիշեալ հանդէսի բացումը ազդարարելու փողն էր²:

«Յորելեան փող»ի աղբիւրը Աստուածաշունչն է, ուր կը կարդանք.-

Ղեւտ. 25:9.- Եւ ազդ առնիցէք բարբառով **փողոյ** յամենայն երկիրն ձերում, յամենանն ելաներորդի որ օր տասն իցէ ամսոյն, յաւտն քաւութեան ազդ արասցիք **փողով** ընդ ամենայն երկիրն ձեր:

Յեսու 6:3-20.- Բայց դու աճ պատեա զնովաւ զամենայն մարտիկս շուրջանակի **յորելեան**, ի լսել ձեզ զձայն **եղջեր փողոյ**. եւ եղիցի իբրեւ հարկանիցէք **զփողն** պատեսցիք զքաղաքն ամենայն արք պատերազմողք՝ շուրջ զքաղաքաւն մի անգամ. այսպէս առնիցէք զվեց օր (6:3):

Եւ ելան քահանայ առցեն **զեւթն փողսն եղջերեայս յորելեան** առաջի տապանակին. եւ յաւտն ելաներորդի պատեսցիք զքաղաքն եւթն անգամ. եւ քահանայքն հարցեն **զփողսն եղջերեայս** (6:4):

... եւ եմուտ Յեսու որդի Նաւեայ առ քահանայսն եւ ասէ ցնոսա. առէք գտապանակ ուխտին. եւ եւթն քահանայք առցեն **եւթն փող եղջերեայ յորելեան** առաջի տապանակին Տեառն (6:6):

... եւ եղեւ իբրեւ պատուիրեաց ժողովրդեանն եւ եւթանքին քահանայքն որ ունէին եւթն **փողս նուիրականս**, անցցեն նոյնպէս առաջի Տեառն՝ եւ ազդեսցեն ուժգին. եւ տապանակ ուխտին Տեառն երթիցէ զհետ նոցա (6:8):

Եւ մարտիկքն երթիցեն առաջի, եւ քահանայքն եւ որ հարկանիցեն **զփողսն եղջերեայս՝** վերջապահք զկնի տապանակին Տեառն, հարկանելով **զփողսն եղջերեայս** երթիցեն (6:9):

... եւ եւթն քահանայքն առին **եւթն փողս նուիրականս**, եւ երթային առաջի Տեառն. եւ քահանայքն հարին **զփողսն**, եւ այլ եւս ամբոխն ամենայն, եւ գնացին դարձեալ անդրէն ի բանակն. եւ ապա մտանէին մարտիկքն, եւ այլ եւս ամբոխն զկնի տապանակի ուխտին Տեառն. եւ երթային եւ հարկանէին **զփողսն եղջերեայս** (6:13):

... եւ եղեւ յեւթներորդում նուագի պատելոյն՝ հարին քահանայքն **զփողսն**. եւ ասէ Յեսու ցորդիսն Իսրայէլի. Արդ աղաղակեցէք, քանզի մատնեաց Տէր ի ձեռս մեր զքաղաքս (6:16):

... եւ աղաղակեաց ժողովուրդն, եւ հարին քահանայքն **զփողսն**. իբրեւ լուա ժողովուրդն զձայն **փողոյն՝** աղաղակեաց ամենայն ժողովուրդն առհասարակ մեծեւ ուժգին աղաղակաւ, եւ անկաւ պարիսպն շուրջանակի. եւ ել ամենայն ժողովուրդն ի քաղաքն իւրաքանչիւր հանդէպ իւր, եւ առին զքաղաքն (6:20):

Ա. Մնացորդաց 15:28.- Եւ ամենայն Իսրայէլ հանին գտապանակ ուխտին Տեառն հոգակաւ, ծայնիւ **յորելեան**, եւ **փողով** եւ ծնծղայիւք նուագելով քնարօք եւ տաւօք:

Հայերէն Աստուածաշունչի **փող** կամ **եղջերեայ փող** եզրերու գործածութեան դէմ յանդիման, եբրայերէն բնօրինակը šōpar՝ «շոֆար» ունի, իսկ հոն ուր գրուած է **փող եղջերեայ յորելեան**, եբրայերէն բնօրինակը šōparōth hayōbalēm («խոյի շոֆարներ») գրած է:

Յորելեանի առանձին գրութեան միայն մէկ անգամ կը հանդիպինք Աստուածաշունչի մէջ, իբրեւ գոյական՝ «յորելեան փող» նշանակութեամբ (Յեսու 6:3), որուն դիմաց եբրայերէն բնօրինակը նոյնպէս «շոֆար» ունի:

Եզակի գործածութիւն ունի նաեւ «**յորելինի**» ձեւը իբրեւ գոյական՝ նոյնպէս «յորելեան փող» նշանակութեամբ: «**Յորելինի**»ն զետեղուած է նոյն նախադասութեան մէջ «**փող**» բառին քով, բայց երկուքն ալ երեւան կու գան իբրեւ տարբեր գործիքներ (Ա. Մնացորդաց 15:28): Եբրայերէն բնօրինակին մէջ, «յորելինի»ի տեղ «շոֆար» կը կարդանք, իսկ «փող»ի տեղ՝ «ḥatsotsrah-խացոցրահ», «արծաթէ մեծածաւալ շփփոր»:

Հայերէն «յոբելեան» բառը կու գայ յունարէնէն *ιώβηλος, ιωβηλαῖος* բառէն, ինչպէս եւրոպական շարք մը լեզուներու պարագային (լատիներէն *jubilaeus*, ֆրանսերէն *jubilé*, իտալերէն *giubileo*, գերմաներէն *jubeljahr*, սլաւներէն *jubileo*, ռուսերէն՝ *юбилей*, եւ.)³:

Ինչպէս կը փաստէ Աճառեան⁴, յունարէն ձեւը իր կարգին փոխառութիւն է եբրայերէն *yobel* «խոյ» բառէն, ուրկէ կը բխին *qeren hayöbel* «խոյի կտորոշ», որ չկայ Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան մէջ (Յեսու 6:5), եւ *šöparöth hayöbalēm* «խոյի շոֆարներ» ձեւերը, ուր շոֆար կը սահմանուի իբրեւ «հրէական ծիսական եղջերափող»:

Աստուածաշունչին մէջ երկու անգամ **նուիրական փող** ձեւին կը հանդիպինք, որ ուրիշ գործիք մը չէ, այլ՝ նոյն «յոբելեան փող»ի հոմանիշ (Յեսու 6:8 եւ 13): **Նուիրական փողի** դիմաց, եբրայերէն բնօրինակը *šöparöth hayöbalēm* («խոյի շոֆարներ») ունի:

Ակնյայտ է, որ յոբելեան փողը որեւէ կապ չունի հայ իրականութեան հետ, եւ ինչպէս վերը նշեցինք, յոբելեան տօնակատարութիւնն ալ որեւէ առնչութիւն չունի հայերու հետ: Բնականաբար, խօսք իսկ կարելի չէ ընել հայ քուրմերու կողմէ գործածուած կարծեցեալ յոբելեան փողերու մասին, այն ալ՝ զոհաբերութիւններու ժամանակ: Եթէ Աստուածաշունչը Հայաստան մտաւ եւ տարածուեցաւ քրիստոնէութեան միջոցաւ, նախաքրիստոնէական շրջանի հայ քուրմերը ինչպէ՞ս կրնային գործադրել Հին Կտակարանի մէջ նկարագրուած հրէական ծէսեր, այն ալ բծախնդրօրէն հետեւելով իրենց անծանօթ կրօնքի մը պատկանող ծիսակարգին: Այստեղ դէմ յանդիման կը գտնուինք ժամանակագրական կոպիտ վրիպումի մը. բոլոր հեղինակները կը գրեն «ըստ մեր պատմիչներու», բայց ո՛չ պատմիչի աւտուր արծանագրուած է եւ ո՛չ ալ հատուածը մէջբերուած:

Ինչպէս սպասելի է, «յոբելեան փող»երուն միայն կը հանդիպինք քրիստոնէական թարգմանական դասականներու, իմա՝ Աստուածաշունչի մէջ, եւ կամ յետագային ստեղծուած՝ նոյնպէս կրօնական բնոյթ ունեցող երկերու մէջ (տե՛ս՝ ստորեւ Նարեկացիի վերաբերեալ բաժինը): Ուրեմն, **յոբելեան փող** հասկացութիւնը պէտք է դասել թարգմանական եզրերու շարքին, որոնց պէտք է միացնել **նուիրական փողը** եւ իբրեւ գոյականներ գործածուած **յոբելեանը** եւ **յոբելինին**:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻԻ «ԱՒԱԳԱՓՈՂ»Ը

Ժ. դարուն ապրած ու ստեղծագործած Գրիգոր Նարեկացին նշանակալից աղբիւր մը կը հանդիսանայ հայկական երաժշտական գործիքներու պատմութեան համար:

Նշանաւոր բանաստեղծը տասնեակ մը երաժշտական գործիքներու կ'անդրադառնայ իր *Մարեան Ողբերգութեան*ի մէջ:

Նախ եւ առաջ, հեղինակը ընդարձակ գլուխ մը՝ Բան ՂԲ. («Ի Փայտն Երջանիկ Բարեբաստութեան Ժամահարին Խորհրդաւորութեան, Աղաչանս

Եղեալ Ընդ Կերպարանս Թարգմանութեանն» վերնագրով), նուիրած է կոչնակին, որուն համար կ'օգտագործէ «... նուագարան...» եզրը, այսինքն՝ զայն «երաժշտական գործիք» կ'անուանէ: Այս գրութիւնը շատ տեղեկութիւններ կը պարունակէ կոչնակի գործածութեան, նշանակութեան, խորհուրդին մասին եւն.⁵:

Նոյն՝ Բան ՂԲ.ի մէջ, Նարեկացի կը նշէ նաեւ ուրիշ տասը երաժշտական գործիքներ՝ **սաղմոսարան, ջութակ, տափղ, բամբինոն, ջնար, աւագափող**, (յորելեան) **փող, փող եղջերեայ, զանգակ** եւ **սրինգ**:

Ամփոփելով, կ'ունենանք հետեւեալ պատկերը.- Գլուխ Դ.՝ «... փող եղջերեայ...», Գլուխ Է.՝ «... աւագափող ...», Գլուխ Է.՝ «... փող ...» (յորելեան), Գլուխ Ը.՝ «... զանգակ ...», Գլուխ Ը.՝ «... սաղմոսարան ...», Գլուխ Ը.՝ «... ջութակ ...», Գլուխ Ը.՝ «... բամբինոն ...», Գլուխ Ը.՝ «... տափղ ...», Գլուխ Ը.՝ «... սրինգ ...», Գլուխ Թ.՝ «... ջնար ...»:

Նարեկացիի երաժշտական գործիքներու այս ցանկէն մեզ կը հետաքրքրէ մասնատրապէս «**աւագափող**»ը:

Հայկական երաժշտական գործիքներու հետազոտողներ, հիմնուելով Նարեկացիի յիշատակութեան վրայ, աւագափողը դասած են հայկական ասանդական հինատուրց նուագարաններու կարգին: Սակայն, Նարեկացի ո՛չ մէկ մանրամասնութիւն ասանդած է այս նուագարանին մասին, ինչ որ ամէն տեսակի ենթադրութիւններու յառաջացման տեղի տուած է:

Օրինակ՝ Արամ Քոչարեան գրած է.- «*Աւագափողը եւս պարկանել է խոշոր փողերի խմբին: Այս գործիքը հաւանօրէն գործադրուել է հայ ցեղապետերի, րոհմապետերի, կամ անելի ճիշդ՝ ցեղի կամ րոհմի աւագների կողմից, որի հետեանքով եւ սրացել է «աւագափող» անունը*»⁶:

Մեր կարծիքով, «աւագ» բաղադրիչը ածականի դեր կը կատարէ, ինչպէս ուրիշ օրինակներու պարագային, ուր բարդութիւններ կազմուած են «փող»ի հետ, ուստի անելի հաւանական է զայն «փողերու մէջ ամէնէն աւագը» հասկնալը, քան՝ աւագներու կողմէ գործածուած փող: Կարելի է նոյնիսկ հասկնալ իբրեւ մեծածաւալ փող:

Այս ենթադրութիւնը կը հաստատուի երբ դիմենք բառիս գրաբարեան նշանակութեան. «*Մեծ, երեւելի, պարուական (բարոյապէս եւ նիւթապէս, թէ՛ անձերի եւ թէ՛ իրերի համար ասուած)*»⁷:

Նարեկացիին (Բան ՂԲ. Գլ. Է.) բառին գործածութեան համար կը հիմնուի Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան վրայ.

«*Հարաւ ահա՛ փող աւագափող*, համբարձաւ սովաւ Աստուած արինութեամբ, պատմեցաւ սովիմբ ամենայն երկրի, հնչեաց ի լսելիս բաժանման հեթանոսաց, ծայն պահապանաց մեծին զարուցաւ, ըստ բանին Եսայեայ, եւ ի նոյն բարբառ առհասարակ ցնծասցուք: Յնդեցան ջրոյն առակաւ ի ձեռն սորին թշնամիք խաչին, անպատուեցաւ ճաշակն պտղոյ առաջին փայտին, տաւնեցաւ նիւթս այս խորհրդական կենաց անուանեալ, անարգեցաւ երկաթ առ ի պէտս պատերազմի, իբր

գարբութիւն Տեանն՝ ի սանձս երկվարին մեծին նշանի այս փայտ կենա-
ծայն յարմարագրեցաւ, ամփոփեցաւ ամենալս ցալով հովուին երկնայնոյ
սուր իշխանութեան մարդկային ձեռին: Ոչ գծեաց ի քար տաճարին
մուրճ ինչ գործողի, իսկ յաստուածակերտս խորան փայտս այս նուիր-
եալ ընդ խաչին թեւոց սլացեալ զաւրէ: **Ոչ ի գլուխս ամսոցն եւ կամ
յեթնիցս եպօնորոյս յոբելինիցն՝ ի յանկեան ուրեք խափանմամբ
փողէ, այլ ընդ ծագս տիեզերաց եւ ընդ ծիրս եզերաց, ի ծոցս ջուրց
բազմութեան ծովուց եւ կղզեաց նոցա յաճախ սաստկութեամբ, անար-
գել ճայթմամբ իմն աստուածայնով հնչեցեալ անետարանէ: Կոտորե-
ցան սուսերք սատակողին այս փայտի ցուցմամբ՝ յանաւազակարէ ան-
տի մեզ փոխաձնեալ ի խոփս եւ ի մանգաղս:**

Արդարեւ, Աստուածաշունչի համապատասխան հատուածին մէջ կը
կարդանք. «**Եսայի 27:13.- եւ եղիցի յատուր յայնմիկ հարցեն փող աւագա-
փող. եւ եկեցեն ցրուեալն յերկրին Ասորեստանեայց. եւ կորուսեալք
յերկրին Եգիպտացոց. եւ երկիր պագցեն Տեանն ի վերայ լերին սրբոյ
յերուսաղէմ:**»

Բոլոր այլալեզու թարգմանութիւնները կը զուգահեռանան՝ «...ու այն օրը
մեծ փողը պիտի հնչեցուի...»: Օրինակ, ըստ «Եթովպերէնից Թարգմա-
նութեան»՝ «καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη σαλπιοῦσιν τῇ **σάλπιγγι** τῇ **μεγάλῃ** καὶ
ῥήξουσιν οἱ ἀπολόμενοι ἐν τῇ χόρᾳ τῶν Ἀσυρίων καὶ οἱ ἀπολόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ καὶ
προσκυνήσουσιν τῷ κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλὴμ»:

Ըստ Լատիներէն Թարգմանութեան՝ «**Et erit: in die illa clangetur in
tuba magna; et venient qui perdit fuerant de terra Assyriorum, et qui ejecti
erant in terra Aegypti, et adorabunt Dominum in monte sancto in Jerusalem.**»

Ըստ Յունարէն Թարգմանութեան՝ «**Και ἐν ἐκεῖνῃ τῇ ἡμέρᾳ θελεῖ
σαλπιγῆθαι μεγάλη σαλπιγξ, καὶ θελοῦσιν ἐλθεῖ οἱ καταφθειρομένοι ἐν τῇ γῇ τῆς
Ἀσσυρίας καὶ οἱ ἀποδεδιωγμένοι ἐν τῇ γῇ τῆς Αἰγυπτου, καὶ θελοῦσι λατρεύσει τὸν
Κυρίον ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου ἐν Ἱερουσαλὴμ:**»

Ըստ ռուսերէն թարգմանութեան՝ «и будет в тот день: вострубит
**великая труба, и придут затерявшиеся в Ассирийской земле и изгнанные
в землю Египетскую и поклонятся Господу на горе святой в Иерусалиме.**»

Աստուածաշունչի եբրայերէն բնօրինակին մէջ գրուած է «**մեծ gadowl**»
եւ «**ծիսական եղբերափող՝ շոֆար:**» Ugha Եսայի 27:13ի բնագիրը.

יג 13 והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובא

האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים

והשתחוּ ליהוה בהר הקדש בירושלם:

Որով փաստ գոյութիւն չունի, որ այս հրէական կրօնաճիսական նուա-
գարանը, որ պիտի հնչեցնէին որպէսզի Ասորեստանէն Եգիպտոս ցրուած
խրայելացիները համախմբուէին եւ Երուսաղէմ հաւաքուէին, կապէ հայ-

կական կեանքին հետ: Հետեաբար, «աւագափող»ն ալ պէտք է դասել **թարգմանական եզրերու** շարքին:

Պէտք է ընդունիլ, որ նուազ յստակ է «**փող աւագափող**» բառակապակցութեան պարագան: Ինչո՞ւ միայն «**աւագափող**» գործածուած չէ: Անշուշտ, ասիկա կարելի է վերագրել Ե. դարու գրական կամ լեզուական ոճին, զոր Նարեկացին մեքենաբար կրկնած է Ժ. դարուն:

Նոր Բարգիւրը Հայկազեան Լեզուիին համար աղբիւր հանդիսացած է Յեսու 6:4ի ձեռագրային տարբերակը, ուր յորելեան փողի համար նոյն ոճով գրուած է. «*Եւ եօթն քահանայ առցեն զեօթնափողս եղջերեայս յորելեան առաջի փապանակին*»⁸ (Յեսու, 6:4):

Այս հատուածներէն կարելի է եզրակացնել, թէ գրական-լեզուական ոճ մըն էր ածականը միացնել գոյականին: Այսպէսով, նոր բառ մը կը ստեղծուէր, որ անպայման նոր իմաստ չէր ունենար, այլ իւրաքանչիւր բաղադրիչ պահելով սեփականը, որոշ բանաստեղծական ոճ կը հաղորդէր գրութեան:

Աւագափողը յիշող Աստուածաշունչի հատուածը պէտք է թարգմանուի այսպէս՝ «...ու այն օրը **մեծ փողը** պիտի հնչեցուի ...», կամ անելի ճշգրիտ՝ «...ու այն օրը **մեծ եղջերափողը** պիտի հնչեցուի ...»:

Բայց եթէ բացարձակ գիտական ճշգրտութիւն պահանջենք, թարգմանութիւնը պէտք է ըլլայ՝ «...ու այն օրը **մեծ շոֆարը** պիտի հնչեցուի ...»:

Պէտք է պահել բնագրի «**շոֆար**» եզրը, որովհետեւ թէեւ կը գտնուինք եղջերափողի մը առջեւ, հրէական այդ նուագարանը շատ հեռու է պարզ եղջերափող մը ըլլալէ, այլ կրօնական եւ ծիսական բարդ համակարգի մը մաս կը կազմէ, ինչ որ զայն կ'օժտէ իւրայատկութեամբ:

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՓՈՂ

Հայալեզու մատենագրութեան մէջ կը յիշատակուի նաեւ «**ազդարարութեան փող**»ը, որ «**յորելեան փող**»ի եւ «**աւագափող**»ի պէս դասուած է հայկական հնագոյն երաժշտական գործիքներու շարքին:

Օրինակ, հայ ազգագրագէտ եւ արուեստաբան Սրբուհի Լիսիցեանը իր կրթողային *Старинные Пляски И Театральные Представления Армянского Народа* (Հայ ժողովրդի հինատուրց պարերը եւ թատերական ներկայացումները) աշխատութեան մէկ գլխուն մէջ գրած է. «**Նշանափող, փողանշան, փող նշանական, փող ազդեցութեան**, ազդանշանային փող էր, որ ազդարարում էր այս կամ այն կարեւոր իրադարձութեան, նոր ամիս սկսելու մասին, ժողովրդին հաւաքելու նպատակով»⁹:

Ազդարարութեան փողի մասին կարելի է կարդալ Աստուածաշունչի Թուոց, 10:1-10 գրքին մէջ, ուր օգտագործուած է ոսկեդարեան ձեւը՝ «**ազդեցութիւն**», որ «**ազդարարութիւն**» կը նշանակէր:

10:1 Եւ խօսեցաւ Տէր ընդ Մովսիսի եւ ասէ:

10:2 Արա դու քեզ **երկուս փողս** արծաթիս. կռածոյս արասցես զնոսա, եւ եղիցին քեզ ազդ առնելոյ ժողովրդեանն, եւ չուելոյ բանակացն:

10:3 Եւ հարկանիցեն **փող** նոքօք, եւ ժողովեցի ամենայն ժողովուրդն ի դուռն խորանին վկայութեան:

10:4 Եւ եթէ ի միումն հարկանիցեն փող, եկեցեն առ քեզ իշխանքն, զօրավարքն Իսրայէլի:

10:5 Եւ հարջիք **փող ազդեցութեան**, եւ չուեցեն բանակքն բանակեալք ընդարեւելս:

10:6 Եւ հարկանիցէք զերկրորդ **փողն ազդեցութեան**, եւ չուեցեն բանակքն բանակեալք ընդ հարաւ: Եւ հարկանիցէք զերրորդ **փողն ազդեցութեան**, եւ չուեցեն բանակքն բանակեալք ընդ ծովակողմն: Եւ հարկանիցէք զչորրորդ **փողն ազդեցութեան**, եւ չուեցեն բանակքն բանակեալք ընդ հիւսիսի. **ազդեցութեան փող** հարկանիցեն ի չուելն իւրեանց:

10:7 Եւ յորժամ ժողովիցէք զժողովուրդն՝ հարկանիցէք **փող**, եւ ոչ ազդեցութեան:

10:8 Եւ որդիքն Ահարոնի քահանայք հարցեն **փող**, եւ եղիցի ձեզ օրէն յափտենական յազգս ձեր:

10:9 Եւ եթէ ելանիցէք ի պատերազմ յերկրի ձերում ընդդիմակացացն որ կայցեն ձեզ հակառակ, ազդեսջիք **փողով** եւ յիշատակեսջիք առաջի Տեառն, եւ ապրիցէք ի թշնամեացն ձերոց:

10:10 Եւ յատուս ուրախութեան ձերոյ եւ յամսագլուխս ձեր հարկանիցէք **փող** եւ ի վերայ ողջակիզացն եւ ի վերայ զոհիցն փրկութեանց ձերոց. եւ եղիցի ձեզ յիշատակ առաջի Աստուծոյ ձերոյ. ես եմ Տէր՝ Աստուած ձեր:

Այս հատուածին եբրայերէն բնօրինակը՝ «փող»ի եւ «ազդարարութեան փող»ի տեղ «**hatsotsrah - խացոցրահ**» գրած է:

«Խացոցրահ»ները երկու կրօնաձիսական արծաթեայ փողերն էին, որոնք կը պահուէին Երուսաղէմի տաճարին մէջ: Այս նուագարանին համար, անառարկելի կարեւորութիւն ունի Տիրուհի կամարը, որ կը գտնուի Հռոմի մէջ: Կայսր Դոմէտիանոսը զայն կառուցած է 82ին իր մեծ եղբօր՝ Տիրուհի մահէն անմիջապէս ետք, թէ՛ վերջինիս յաղթանակները եւ թէ՛ 70ին Երուսաղէմի պաշարումն ու գրաւումը յաւերժացնելու համար: Այս յուշարձանին մէկ բարձրաքանդակին վրայ կ'երեւին Երուսաղէմի տաճարէն կողոպտուած թանկագին իրերը, ի միջի այլոց՝ երկու արծաթէ փողերը, թօթնաթեւ սրբազան աշտանակը եւն.:

Փաստ չունինք, որ Երուսաղէմի տաճարը պահուած այս հրէական կրօնաձիսական նուագարանները կապուած ըլլային հայկական կեանքին: Ուստի՝ «**ազդարարութեան փող**»ն ալ պէտք է թարգմանական եզր նկատել:

ԶԵՆՈՐ ԳԼԱԿԻ «ԱԶԴԱՐԱՐ ՓՈՂ»ԵՐԸ

Վերոյիշեալ «ազդարարութեան փող»ը պէտք չէ շփոթել Զենոր Գլակի *Տարօնի Պատմութիւնի* մէջ յիշատակուած «ազդարար փող»երու հետ:

Պատմագիրը, իր նկարագրած զինուորական գործողութիւններուն ժամանակ, բազմիցս կը նշէ «պատերազմական փող»ի գործածութիւնը¹⁰: Մէկ ագամ ալ կը յիշատակէ «ազդարար փող»ը. «Եւ ապա դարձեալ թագաւորն 'ի փողքը կոտորածէն, ել 'ի գլուխ Արծանին. եւ հարեալ զազդարար փողսն, մնաց անդ մինչեւ ա՛մ զօրքն ժողովեցան 'ի մի վայր»¹¹:

Եթէ գրութիւնը քննենք ամբողջութեամբ, պիտի տեսնենք որ իր արծանագրած «ազդարար փող»ը նոյն «պատերազմական փող»ն է, միայն թէ տարբեր ձեւով հնչեցուած որպէսզի ծառայէ՝ յետ մարտին, զօրքերը հաւաքելու:

Ուրեմն.-

- այս «ազդարար փող»ը կապ չունի Աստուածաշունչի «ազդարարութեան փող»ին հետ.
- նոր կամ տարբեր գործիք մը չէ.
- նոյն «պատերազմական փող»ն է որ կը ծառայէր զօրքին հրամաններ ազդարարելու համար, եւ որոշ դէպքերու ընթացքին՝ որոտընդոտս եւ ահարկու ձայներով ոգետրելու զինուորները եւ ահաբեկելու թշնամին:

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՓՈՂԻ ԱՅԼ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐ

ա.- Փող Նշանակաց

Նոր Բարգիւրը Հայկազեան Լեզուիին համար աղբիւր հանդիսացած է Աստուածաշունչի ձեռագրային տարբերակ մը, ուր Թուոց, 10:5 գրուած է հետեւեալը. «... հարցիք փող ազդեցութեան, փող նշանակաց ...»ը¹²:

Այս տարբերակէն կը բխի թէ «ազդեցութեան փող» եւ «նշանակաց փող» ձեւերը հոմանիշներ են: Աստուածաշունչի ուրիշ հատուածի մէջ՝ Մնացորդաց Բ 13:12, գրուած է. «... եւ քահանայք նորա եւ փողք նշանակաց նշանակել ի մեզ. եւ դուք ...»: Այս հատուածին եբրայերէն բնօրինակը՝ «նշանակաց փող»ի տեղ «*hatsotsrah - խացոցրահ*» գրած է, այսինքն «ազդեցութեան փող»: Այս փաստը անառարկելիօրէն կ'ապացուցէ թէ «ազդեցութեան փող» եւ «նշանակաց փող» ձեւերը հոմանիշներ են:

բ.- Փողանշան

Աստուածաշունչի Մակաբէացոց Ա 4:40ի մէջ գրուած է. «... ընդ երկի՛ր թաւալէին. փողանշա՛նս հարկանէին, յերկինս աղաղակէին...»:

Մակաբէացոց գրքերու եբրայերէն բնօրինակները պահպանուած չեն. մեզի հասած է միայն Եօթանասունից Յունարէն Թարգմանութիւնը, ուր օգտագործուած ձեւը «σάλπιγξ τῶν σιμασιῶν» «ազդարարութեան փող» կը նշանակէ (լատիներէն *tuba signorum*) եւ մեծ հաւանականութեամբ եբրայական *խացոցրահի* թարգմանութիւնն ըլլայ:

Երրայերէն քնօրինակներու չգոյութիւնը, եզրին էութեան պարզաբանման համար խոչընդոտ չէ: Հատուածի հեղինակն օտար է, կը նկարագրէ օտար, այսինքն ոչ-հայկական իրադարձութիւն մը այն ալ հայկական հողէ հեռու: Այսքանը բաւարար է ընկալելու համար որ այս եզրը կապ ունեցած չէ հայաշխարհի հետ, ուրեմն վստահութեամբ կրնանք «փողանշան»ը դասել թարգմանական եզրերու կարգին:

Եզրն ալ ինքնին տարօրինակ բարդութիւն մըն է, որ կը շեղի հայերէնի բարդ բառերու կազմութեան ասանդական ձեւերէն: «Փողանշան» եզրը, հայալեզու մատենագրութեան մէջ միայն մէկ անգամ կը յիշատակուի, այն ալ վերոյիշեալ Աստուածաշունչի հատուածի մէջ:

գ.- Նշանափող

Մեր պրպտումները ապարդիւն եղան. հայ մատենագրութեան մէջ «նշանափող»ի ոչ մէկ նշում գտանք: Կ'ենթադրենք որ «նշանափող»ը ժամանակակից անծանօթ հեղինակի մը յարմարցուցած ձեւն է, որ կը հետեւի արդէն գոյութիւն ունեցող «աւագափող» կամ «եղջերափող» բառերուն:

Այսպէս, «նշանափող»ը իբրեւ «ազդեցութեան փող»ի եւ «նշանակաց փող»ի ձեւերու հոմանիշ, ներթափանցած է զանազան հայկական նուագարաններու ցանկերուն մէջ, ինչպէս յիշատակուած Լիսիցեանինը:

ԵԶՐԱԿԱՏՈՒԹԻՒՆ

Այս աշխատութենէն կ'եզրակացնենք որ հայերէն եզրերը կամ հայաշունչ թարգմանութիւնները երաշխիք մը չեն հայ մատենագրութեան մէջ յիշատակուող նուագարաններուն հայկականութիւնը որոշելու համար: Կարելի չէ գոհանալ միայն ստուգաբանութեամբ, այլ անհրաժեշտ է ծանրանալ գործածման միջավայրի քննութեան: Նոյնը կարելի է ըսել հակառակ պարագային, այսինքն՝ օտար փոխառութիւնը ոչ-միշտ ներմուծուած գործիքի մը անունն է:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Արամ Քոչարեան, «Երաժշտական Գործիքները Հայաստանում», Պարմարանափրական Հանդէս, 3, 1963, էջ 165:

² Հրաչեայ Աճառեան, «յոբելեան», Հայերէն Արմատական Բառարան, Հոր. 3, Երեւան, Երեւանի Պետական Համալսարանի Հրատ., 1977, էջ 401:

³ Նոյն:

⁴ Նոյն:

⁵ Զաւէն Կնեազեան, «Հայկական Ասանդական Անշարժ Կոնսակները», Բազմափէպ, 1-2, 2013, էջ 152-81:

⁶ Քոչարեան, էջ 167:

⁷ Աճառեան, «աւագ»՝ Հայերէն Արմատական Բառարան, Հոր. 3, էջ 350:

⁸ Գաբրիել Անտիքեան, Խաչատուր Սիւմէլեան, Մկրտիչ Ագեքեան, *Նոր Բաղիրք Հայկազեան Լեզուի*, Հտր. 2, Վենետիկ, 1837, էջ 363, սիւնակ 2:

⁹ Սրբուհի Լիսիցեան, *Старинные Пляски И Театральные Представления Армянского Народа*, Հտր. Ա., Երեւան, 1958, էջ 149:

¹⁰ Զենոբ Գլակ, *Պատմութիւն Երկրին Տարօնոյ*, Կալկաթայ, 1814, էջ 46, 49, 71, 75:

¹¹ Զենոբ Գլակ, էջ 74:

¹¹ Անտիքեան, Սիւմէլեան, Ագեքեան, էջ 951:

ABOUT 'HOBELIAN POGH', 'AVAGAPOGH' AND 'AZTARARUTYAN POGH'
MUSICAL INSTRUMENTS
(Summary)

ZAVEN KNIAZIAN
zavenkniasian@yahoo.com.ar

A wealth of musical instruments is mentioned in the vast Medieval Armenian literature. However, very little or nothing is known about most of them.

«Յոբելեան փող», «աագափող» and «ազդարարութեան փող», have been considered ancient Armenian instruments for a long time. This may be because the names are made up of Armenian forms, they are not transliterations of the original names.

The paper, discusses the names of three instruments, which were first mentioned in the Armenian translation of the Bible. The author argues that these instruments were not traditional Armenian musical instruments. Rather they are translations of the original Hebrew words for the ritual horn *shofar*, the *great shofar* and the silver trumpet *hatsotsrah*.

